

KİTAP İNCELEMESİ

James L. GELVİN, *Modern Ortadoğu Tarihi, 1453–2015*
(İstanbul, Timaş Yayınları, 2016)

Gılmaz IMPRAMOĞLOU

Doktora Adayı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yıldız Teknik
Üniversitesi

Bu kitap değerlendirmesine atıf için

Impramoglou, Gılmaz, Kitap Değerlendirmesi: “James L. Gelvin, *Modern Ortadoğu Tarihi, 1453–2015*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 16, Sayı 61, 2019, s. 149-151, DOI: [10.33458/uidergisi.541546](https://doi.org/10.33458/uidergisi.541546)

Erişim İçin: <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.541546>

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler
E-Posta: bilgi@uidergisi.com.tr

Bu makalenin tüm hakları *Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği*'ne aittir. Önceden yazılı izin almadan hiçbir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik amaçlı alıntılar bu kuralın dışındadır. Yazıda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Modern Ortadoğu Tarihi, 1453–2015

James L. GELVİN

Güneş Ayas (Çev.), Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, 470 sayfa, ISBN: 978-605-08-2212-0

Gılmaz İmramoglou

Doktora Öğrencisi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İİBF, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
E-posta: yzrh@hotmail.com

Yazar, tarih yazımını klasik realist ve tamamlayıcı unsur olan neo-klasik teoriler üzerinden kurgulamıştır. Burada klasik realist Hans Morgenthau'nun çıkarla birlikte gelen güç kavramı, günümüzün Ortadoğu devletleri arasında var olan ilişkiyi açıklamakta kullanılmıştır. Bununla beraber tarihi konuları siyasi anlamda açıklarken de, klasik realist teorinin tamamlayıcısı niteliğinde olan neo-klasik teorinin "siyasal eylemin ahlaki anlamının farkındalığı" (her çıkar çatışması olumlu şekilde öngörülmez) ile belirli bir ulusun ahlaki, moral ideallerini tüm dünyanın (evrensel) yasası olarak takdimine karşı olan yaklaşımlarını kullanmıştır. Ayrıca yazar tarih olgusunu, bir sebep-sonuç ilişkisi şeklinde hayali varsayımlar üzerinden değil, rasyonel olaylara atıfta bulunarak açıklamıştır.

Kitap çok çok nadir imla hataları içermesine rağmen, son derece akıcı ve anlaşılır bir Türkçe ile Güneş Ayas tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Ön ve arka kapak kalitesi son derece kaliteli olup, satışı da jelatin bir ambalaj içinde yapılmaktadır. Ancak esas konunun işlendiği sayfaların, kâğıt kalitesi daha iyi olma potansiyeline sahiptir.

"Modern Ortadoğu" tarihi hakkında olan kitabın yazarı James L. Gelvin, Kaliforniya Üniversitesi Tarih Bölümü profesörüdür. Kitabın temeli 18.yy'ın esasında dünya tarihinde bir dönüm noktası olduğu düşüncesi üzerine inşa edilmiştir. Bu anlamda küresel ekonominin oluşturduğu bir dünya pazarı ve ulus devletlerden oluşan bir dünya sistemi, kitapta modern tarihi ayırt eden iki önemli özellik olarak sunulmuştur. Yazar, Orta Doğu'daki istikrarsızlığın nedenlerini sıralarken, bölgedeki bu istikrarsızlığın esasında bölge üzerinde hesapları olan diğer ülkelere siyasal, askeri ve ekonomik anlamda büyük fırsatlar sunduğunu detaylı olarak açıklamaktadır. Kitap, bölgede ulus-devlet dengesizliğinin ve sosyo-kültürel farklılıkların bireysel zeminden toplumsal unsur haline getirilerek, toplumların ayrıştırıldığını böylece bölgenin her türlü istismara nasıl açık hale getirildiğini açıklamaktadır. Kitap Ortadoğu'daki tarihi olayları 2015 yılına kadar inceleyerek, "Arap Baharı" ile ilgili detaylı analizlerle bölgenin geleceğine yönelik bazı öngörülerde bulunmaktadır. Kitap giriş ve sonuç dâhil olmak üzere 4 ayrı kısma ayrılan 19 bölümden oluşmaktadır.

I. Kısım: Modern Çağın Gelişi (s.7-78)

II. Kısım: Modernlik Sorunu (s.79-210)

III. Kısım: I. Dünya Savaşı ve Ortadoğu Devlet Sistemi (s.211-290)

IV. Kısım: Yakın Dönem (s.291-420)

Yazar kısım sonlarında okuyuculara konu ile ilgili bilgiler ve yine konu ile ilgili okuma önerileri sunarak, okuyanın bilgi derinliğini ve kendisinin de güvenirliliğini arttırmıştır. Ayrıca kitabın sonunda tarih cetveli (s.421-424), kitapta konu olan şahsiyetlerin otobiyografileri (s.425-430), terimler ve kişiler sözlüğü (s.431-441), indeks (s.443-470) gibi değerli bilgilere de yer verilmiştir. Giriş kısmında kısaca “Arap Baharı” irdelenirken batının bölgeye tekdüze bakış açıları, bölgedeki devlet yapılarını ve sosyo-kültürel kimlikleri incelemeksizin yaptığı analizlerin, Arap halkı üzerinde doğurduğu öfkeye değinilmiştir. Yine bu bölümde kitabın iki temel unsuru olduğu belirtilmiştir.

Her konuda olduğu gibi, Ortadoğu bölgesinin de bugünkü durumunu anlamak için bölgenin tarihini bilmemiz gerektiği konusu, yazar tarafından önemli bir vasıta olarak belirtilmiştir. Yazar ayrıca, bölgedeki tarihi olayların birebir örtüşmemiş olsa da, dünyanın diğer yerlerindeki olaylarla (ekonomik, kültürel, siyasal, sosyolojik) tutarlı bir seyir izlediğini, dolayısıyla kitaptaki konuların analizinin uluslararası bir bakış açısı ile yapılması gerektiğini belirtmiştir (s.5). Yazar kitabını global değil fakat “Glokal: yerel dilde küresel anlatım” şeklinde tanımlamıştır. “Modern Çağın Gelişi” isimli I. Kısımda (s.7-78), yazar 1500-1750 yılları arası *Erken Modern Dönem*'i ele almaktadır. Bu bölümde önce İslamiyet'in doğuşu, yükselişi ve buna bağlı olarak Sünni ve Şii mezheplerinin ortaya çıkışına yer verilmiştir. Bu dönemde ateşli silahların icat edilmesi ile birlikte ortaya çıkan teknolojik üstünlük sayesinde “askeri himaye devletleri” nin ortaya çıkışı, bu yapının da Safevi ve Osmanlı İmparatorluğu öncesi devlet yapılarındaki istikrarsızlığın bir sebebi olduğu tespiti yapılmıştır. Hatta bu istikrarsız yapının, Osmanlı ve Safevi İmparatorluklarına egemenliklerini meşrulaştırmak için dini kullanmaları neticesinde sirayet ettiği iddia edilmiştir. Bu bölümde 17.yy'da görülen küresel düzeydeki krizlerin sebepleri ve bu krizlerin bölgenin iki büyük İmparatorluğu olan Osmanlı ve Safevi İmparatorluklarını nasıl etkilediği konusu incelenmiştir. Yazar burada bu küresel krizlerin, Batı'nın hakim olduğu ekonomik ve siyasal sistemin oluşmasına sebep olduğu tespitini yaparken, Orta Doğu'daki iki büyük imparatorluğun da bu sisteme çevre olarak entegre olduğunu belirtmiştir.

“Modernlik Sorunu” başlıklı II. Kısım (s.79-210), I. Dünya Savaşı sonuna kadar Ortadoğu'daki olaylar, Avrupa'nın modernite anlayışı ekseninde anlatılmıştır. Bu bölümde savunma temelli kalkınmacılık politikası çerçevesinde, güç dengesinin Batı'ya döndüğünü gören Ortadoğu devlet yöneticileri, dağılma sürecini engellemek, sahip oldukları otoriteyi daha da merkezileştirmek için, stratejik bazı girişimleri başlattıkları aktarılmaktadır. Savunma temelli kalkınma şeklinin amacı, “iç ve dış tehditler karşısında devleti güçlendirmek ve hanedanların yönetimleri altındaki insanları ve kaynakları daha etkin bir şekilde idare etmesini sağlamak” şeklinde ifade edilmiştir. Yine burada Ortadoğu imparatorlukları ve toplumları üzerindeki ekonomik, siyasal ve sosyal etkiler, bölgede kurulan sömürü ve emperyalist düzen bazında incelenmiştir. II. Kısımın sonraki anlatımlarında ise, küreselleşme ve entegrasyonun emperyalist uygulamalar ve savunma odaklı kalkınmacılık şeklinin, 19.yy'da Ortadoğu'da yaratmış olduğu dönüşümden bahsedilmiştir. Bu kısım, yaşanan olayların fikir hayatını ne şekilde etkilediğini ve bu tarihte ortaya çıkan modernlik ve sekülerizm düşüncesinin Orta Doğu'nun siyasal, sosyal ve kültürel hayatına olan etkileri anlatılarak bitirilmiştir.

“Birinci Dünya Savaşı ve Ortadoğu Devlet Sistemi” başlıklı III. Kısımda (s.211-290), Orta Doğu devletler düzeninin I. Dünya Savaşı'ndan sonra nasıl kurulduğunu ve kurulan düzenin Orta Doğu'ya etkileri incelenmiştir. Fransa ve İngiltere tarafında “Kararname ile Kurulan Devletler” anlatılmıştır. Anadolu, İran, Mısır ve Suudi Arabistan'da anti-emperyalist mücadele, devrim, darbe ve fetihlerle oluşan devletler ve kuruluş süreçleri ile ortaya çıkan durumun bölgeyi nasıl etkilediğine açıklamalar

getirilmiştir. Ayrıca bölgedeki milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve yayılması nedenlerine bakılmış ve bu hareketin bugüne etkileri ortaya konmuştur. Son bölümde ise 20.yy'da Fransa ve İngiltere'nin İsrail-Filistin çatışmasına sebep olan uygulamaları ve buna bağlı olarak İsrail-Filistin sorunu incelenmiş, bu durumun bölgeye etkisi ve geleceğe dönük bazı düşünceler aktarılmıştır.

VI. Kısım (s.291-388) “Yakın Dönem” başlığı ile anlatılmıştır. *Bretton Woods*'un yıkılması, post-kolonyal ve anti-emperyalist devletlerin kurulması sürecinde oluşan fikir yapısı ve “Petrol Krizi” özelinde, Batı hegemonyasına karşı olan durum incelenmiştir. Bu bölümde Ortadoğu'daki ülkelerin mukavemetine, batılı devletlerin liberal politikalarla karşılık vermesi ile “yönetim pazarlığı” anlayışı değişmiş ve “itaat karşılığı menfaat” anlayışının hâkim olduğu yeni bir sürecin başladığı tespiti yapılmıştır. Ayrıca bu sürecin günümüzdeki Arap isyanlarının en önemli sebeplerinden biri olduğu vurgulanmıştır. Bu kısım, dört bölümden oluşmuştur. Sosyal, siyasal, ekonomik gelişmelerin oluşturduğu otokratik yapılar birinci bölümde incelenmiştir. Daha sonra petrolün devlet ve toplumsal yapılar üzerindeki ilişkileri belirtilmiş, takip eden bölümde ise ABD'nin Orta Doğu üzerindeki belirleyici etkileri ortaya konmuştur. Buraya kadar ortaya çıkarılan veriler ile, özellikle 1980 yılından sonraki son 30 yıl içinde ortaya çıkan direniş hareketleri dördüncü bölümde incelenmiştir. Beşinci bölümde ise, 2010 yılı sonrası meydana gelen olaylar (Arap Baharı) ve oluşan yapılar dikkate alınarak incelenmiş, gelişim şekilleri anlatılmıştır.

“Sonuç” Bölümü “Bir Dönemin Sonu mu?” (s.389-420) başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Arap isyanlarının, bölgede yeni bir dönemin başlamasına sebep olup olmayacağı sorusu incelenerek, Ortadoğu'nun son yıllarda gerçekleşen isyanlara rağmen, dönemsel bir dönüşümün eşliğinde olmadığı kanaatine varılmıştır. Yazar neo-liberal ekonomi politikalarını ve ulus devletlere dayalı uluslararası sistemin, bölgede statükoyu sürdürmenin en önemli araçları olduğu tespitini yapmıştır. Kitap ile ilgili çalışmayı tamamladıktan sonra, Osmanlı'nın son dönemindeki “Ermeni Tehciri”, Türk halkının sömürgeci bir geçmişe sahip olmaması ve Cumhuriyet Türkiye' sinde ki modernleşme yaklaşımına getirilen yorumlar (mesela Türkiye' de birçok köylünün hala fotr şapka taktığı iddiası doğru bir iddia değildir) rahatsızlık yaratmış olmakla beraber, bölgedeki ulus devletlerin mevcut yönetim anlayışlarını sürdürmek için uyguladıkları bağımlı politikalar ve neo-liberal ekonomik uygulamalar sonucu oluşan sosyal yapı içinde, yeni bir bölgesel düzen yaratabilecek durumun oluşmadığı düşüncesine ulaşıyoruz.

Kişisel kanaatim; Ortadoğu ile ilişkili çalışma yapacak kişilerin bu kitabı okumaları, çalışmalarının daha tutarlı ve gerçekçi bir zemine dayanması açısından faydalı olacaktır. Kitap sadece bölge tarihini çok yönlü bir yazım anlayışı için de değil, aynı zamanda kapsadığı zaman aralığının güncel olması ve bölge olaylarını derin analizlerle sunması açısından da, kendi alanında diğerlerine göre bir ayrıcalık yaratmaktadır.